



EEDER

Edebi Eleştiri Dergisi

e-ISSN: 2602-4616

Mart 2022, Cilt 6, Sayı 1

Atıf/Citation: Abalı, İ. (2022). "Mistik-Sembolik Bir Mekân: Türk Folklorunda Merdiven", *Edebi Eleştiri Dergisi*, 6(1), s. 108-126, DOI: 10.31465/eeder.1037894

İsmail ABALI*

Mistik-Sembolik Bir Mekân: Türk Folklorunda Merdiven **

A Mystic-Symbolic Space: The Staircase In Turkish Folklore

ÖZ

Günlük yaşamın her anında kullanılan ve oldukça işlevsel bir yapı olan merdiven, insanın yükseğe çıkabilmesini ve aşağı inebilmesini sağlayan bir araçtır. Bu özelliğiyle evrensel insan düşüncesinde mistik-mitolojik bir kavram alanı kazanmış olan merdiven, mitik anlatılarda ve kutsal metinlerde göğe yükselme, tanrısallığa erişme, bilinçlenme veya benliğini keşfetme gibi manevi dönüşümlerin ifadesinde bir araç olarak kullanılmıştır. Bu çalışmada, sayılan özelliklerine ek olarak merdivenin bir evin giriş ve çıkış mekânı olması niteliğiyle kolektif bellekte edinmiş olduğu mistik ve sembolik algı ele alınmıştır. Halk düşüncesini yansıtan ve sembolik ifade biçimleriyle kurulu folklorik ürünler üzerinde doküman çözümlemesi yönteminin kullanıldığı çalışmada, merdivenin mistik ve sembolik bir mekân olarak öne çıktığı halk yaratmaları mukayeseli olarak incelenmiş; söz konusu figür, işlev alanlarına göre sınıflandırılmıştır. Bu bağlamda, Türk folklorunda merdiven, içeri ile dışarı arasında bir ara mekân olması temelinde mistik âlemlere geçiş sağlayan bir yapı ve olağanüstü varlıkların eğleştiği bir yer olarak tezahür etmiştir. Aynı kapsamda merdiven, halk anlatılarında ve inanışlarında bir cezalandırma mekânıdır. Çalışmada, doğum-ölüm arasındaki dünya yaşamının da bir sembolü olduğu saptanmış olan bu figürün -aynı zamanda- psikanalitik tahliller neticesinde aşkı, evliliği ve cinselliği de simgelediği ortaya konmuştur. Böylece bir mekân olarak merdivenin Türk halk düşüncesinde yaratmış olduğu imge alanlarının sınırları çizilmiş; folklorik ürünlerdeki yansımaları tespit edilmiştir.


Anahtar Kelimeler: Halk Düşüncesi, Mekân, Tekinsiz Mekân, Simgecilik, Merdiven

ABSTRACT

The staircase, which is used in every moment of daily life and is a very functional structure, is a tool that allows people to go up or down. With this feature, the staircase, which has gained a mystical-mythological concept in universal human thought, has been used as a tool in the expression of spiritual transformations such as ascending to the sky, reaching the divine, awareness or self-discovery in mythical narratives and sacred texts. In this study, in addition to the listed features, the mystical and symbolic perception that the staircase has acquired in the collective memory, as it is the entrance and exit space of a house, is discussed. In the article, in which the document analysis method was used on folkloric products that reflect folk thought and are established with symbolic expression forms, folk creations in which the staircase stands out as a mystical and symbolic space were examined comparatively; the figure in question was classified according to its functional areas. In this context, in Turkish folklore, the staircase has appeared as a structure that provides a transition to mystical realms on the basis of being an intermediate space between inside and outside, and a place where extraordinary beings hold a place. In the same context, the staircase is a place of punishment in folk narratives and beliefs. In the study, it was revealed that this figure, which was determined to be a symbol of the worldly life between birth-death, also symbolizes love, marriage and sexuality as a result of psychoanalytic analyzes. Thus, the boundaries of the image areas created by the staircase as a space in Turkish folk thought were drawn; its reflections in folkloric products were determined.

Keywords: Folk Thought, Space, Uncanny Space, Symbolism, Staircase

* Dr. Öğr. Üyesi, Iğdır Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Iğdır-Türkiye, ismail.abali@igdir.edu.tr

 ORCID: 0000-0003-2361-039X

** Araştırma Makalesi, Geliş Tarihi: 17.12.2021 Kabul Tarihi: 14.02.2022 Yayın Tarihi: 24.03.2022

Giriş

Kültürel unsurların yaratılmasına, icra edilmesine ve en önemlisi de algılanmasına etki eden birçok etmen bulunmaktadır. Gerek millî perspektif gerek de evrensel insan düşüncesi çerçevesinde ortaya çıkan sözlü kültür ürünlerinin ifade edilmesi ve anlamlandırılması gibi durumlarda algılanabilir evrende bulunan hayvanlar, bitkiler, nesnelere, eşyalar vb. tüm öğeler hem düşünce, duygu ve hayallerin somutlaştırılmasında hem de ifadenin zenginleştirilmesinde önemli fonksiyonlar taşımaktadır. İnsan ve doğanın karşılıklı etkileşiminden doğan bu durum neticesinde, beşerî olmayan kimi unsurların da kolektif düşünceye tesir edip kültürü şekillendirmesi ve bir forma sokması mümkündür. Dolayısıyla bu dönüştürücü işlev, sadece insan zihninin doğayı ve mekânı biçimlendirmesi noktasında değil mekânın da insan düşüncesinde bazı zihinsel süreçler yaratıp bunlar üzerinde çeşitli tasarruflarda bulunması kapsamında söz konusu olmaktadır.

Bu bağlamda mekân, insan düşüncesine doğrudan sirayet eden ve insanın çeşitli anlamlar yüklemiş olduğu unsurlardan biridir. Günlük yaşamın icra edildiği mekânlar, kişisel ve psikolojik süreçlerin işlediği, algı ve tecrübelerin zihne ve bilince kaydedildiği yerler şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla mekân algısının birtakım duyumsal ve zihinsel işlemlerin ardından gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Bireylerin sahip olduğu kültür ve deneyim unsurlarından oluşan psikososyal durumu, mekânda geçirilen zaman ya da mekânın fiziksel özellikleri mekânın algılanma biçiminde önemli bir rol oynamaktadır. Yani mekânsal algı, bireyin bir mekânın somut varlığını gösteren fiziki özelliklerinin yanında duyularla tanımlamaya çalışması neticesinde ortaya çıkmaktadır (Güleç Solak 2017: 14-18). Nitekim Shields'e göre gerçek mekânlar, hayali mekân ilişkilerinin simgesel mekânında cisimleştirildiği yerlerdir (Akt: Ölçer Özünel, 2017: 26).

Geleneksel yaratılmalarda mekân kurgusu ve algısı ortak kodlara dayanır. Bu anlatılarda, mekânın anlamlandırılması ve fonksiyonel hale getirilmesi, söz konusu toplumun mitoloji, din, tarih ve coğrafya gibi kültürel birikimlerine temellendirilmektedir (Aça, 2018: 6). Mekânın insan zihninde yaratmış olduğu algı, bireylere sağladığı sınırlılıklar ya da özgürlükler, sözlü ürünler başta olmak üzere birçok kültürel unsurun biçimlenmesine doğrudan etki etmekte ve bu bağlamda özgün bir zemin yaratmaktadır (Kurt, 2020: 1377).

Mekânlar, sadece fiziksel ortamlar değildir. Kültürel ve toplumsal bellekte oluşturduğu algı doğrultusunda yaratım ve icra merkezi olma özelliği de gösterir. Dolayısıyla mekân ve insan birbirine bağlı olmakla birlikte mekân, toplumu ve kültürü belli bir forma sokar (Kurt, 2020: 1379). O yüzdendir ki mekân, insanın gelenek ve göreneklerini, inanışlarını ve alışkanlıklarını düzenler; onlara biçim verir (Göka, 2001: 94). İnsan-mekân ilişkisi ve mekânın kültürel ürünler üzerindeki etkisi bağlamında, halk düşüncesinde yer alan ve folklorik ürünlere de sirayet eden mekânlardan biri de merdivendir.

Merdiven basit bir yapı olmasına rağmen insan zihnini oldukça meşgul etmiş ve folklorik ürünlerde çeşitli şekillerde ortaya çıkmıştır. Birçok toplumun mitik anlatılarında geniş bir kullanım alanına sahip olan merdiven imgesi, mitolojiye kök salmış unsurlardan biridir. Mitolojik yahut dinî metinlerde göğe yükseliş, merdiven veya buna benzer nitelikler taşıyan unsurlar aracılığıyla gerçekleşmektedir¹. Sözelimi Yahudilerde ve Hristiyanlarda, cennet ile dünya arasındaki bağlantının bir merdiven aracılığıyla sağlandığına inanılır ve Yakup Peygamber'in rüyasında meleklerin bu merdivenden inip çıktığı anlatılır (Biederman, 1992: 216). Mısırlılarda

¹ Mitlerde ve dinî metinlerde merdiven figürü için bkz. Sümer, 2018: 257-269.

ise iyi insanların ruhlarının, gökyüzünün dört kapısı önünde açılan yedi basamaklı Schmoun merdiveni ile güneş tanrısına ulaştığı inancı bulunmaktadır (Çetin, 2011: 86). Benzer motifler şamanlıkta da mevcuttur. Nitekim Borneo şamanları arasındaki inisiyasyon törenlerinde, şamanın bir ritüel merdiveni üzerinde gökyüzüne yolculuk yaptığına inanılmaktadır. Ekvator Ginesi’ndeki yerliler ise tanrıların insanlarla yerden göğe uzanan bir merdiven sayesinde iletişim kurduğu yönünde mitik anlatılara sahiptir. Buna paralel olarak Patagonyalı kadın şamanların da tanrılar ile sohbet edebilmek amacıyla bir merdivene tırmandığı bilinmektedir. Nepal’deki Mangar kabilesi ise ölü ruhlarının diğer dünyaya geçişini kolaylaştırmak maksadıyla mezara dokuz çentikli minyatür merdivenler koymaktadır (Siegeltuch, 2019: e-kaynak). Tanrının gökyüzünde olduğuna inanılan Türk şamanlığında da buna benzer uygulamalar mevcuttur. Sözelimi dualarda şaman, tanrıya ve oğluna “Üç merdivenle çıkan han, üç sürülü Bay Ülgön” (Radloff, 2008: 79) ve “Ülgen beyden ayrılmış olan üç merdivenli bay Karşıt” (Radloff, 2008: 320) şeklindeki sözlerle seslenmektedir. Bu da Türk mitolojisinde, diğer toplumlarda olduğu gibi merdivenin tanrıya ulaşmada işlevsel bir figür olduğunu göstermektedir².

Merdiven, mitolojik bir imge olduğu kadar psikomitik özellikler de göstermektedir. Yani arkaik anlatılarda, fiziki evren bağlamında tasavvur edilen ve merdiven aracılığıyla gerçekleşen yükseliş ya da iniş, aslında insan zihninin psikolojik işleyişine işaret etmektedir. Bu anlatılarda, genellikle göğe yükselme ya da gök ile irtibat kurma aracı olarak kullanılan merdiven, gökteki asıl hakikat ile yeryüzündeki sıradan gerçeklik arasındaki bağlantıyı sembolize etmiştir. Söz konusu bağlantı ise insanlığın yükselişi ile tanrısallığın dünyaya inişi arasındaki iki yönlü trafiktir. Böylece bir düzlemden başka düzleme ya da bir varlık biçiminden diğerine geçişi simgeleyen merdiven, mitik anlatılarda değişimin prototipi haline gelmiş ve mutlağa, aşkınlığa giden yolun somut bir tezahürü olarak algılanmıştır (Monaghan, 2008: 2). Bu geçiş ise Jung’a (2015, 158) göre merdiven ile sağlanmakta ve merdiven, basamakları ile birlikte psişik bir dönüşüme işaret etmektedir. Çünkü bireyin psişik tarih öncesi dönemi, istediği zaman harekete geçemediği için merdiven gibi bir araca ihtiyaç duyar. Bir başka deyişle merdiven imgesinin rüyalarda (ve dolayısıyla folklorik ürünlerde) ortaya çıkmasının bir nedeni de psişik dönüşümün kendi kendine gerçekleşememesidir. Yani merdiven bu dönüşüm için bir araçtır. Jung (2009: 56-57) merdiveni aynı zamanda bireyin öz benliğini keşfetmesi için de bir araç olarak görmektedir. Kendi öz yaşamının ve manevi gelişiminin bir özeti olarak yorumladığı rüyasında araştırmacı, merdivenlerden inmek suretiyle kendi evinin farklı bölümlerine girmesini bilinçaltını/benliğini keşfetmesi şeklinde anlamlandırmıştır. Dolayısıyla çift yönlü bir hareket alanına sahip olan merdivenin yükselmesi ilahi olana ve tanrısal değerlere erişmeyi, yer altına inmesi de bilincin derinliklerini keşfetmeyi simgelemektedir. Basamaklar da bu mertebeye ulaşmak için karşılaşılan zorlukların bir temsili konumundadır (Ersoy, 2000: 138-139).

Bu çalışmada ise merdiven, çok yönlü bir araştırmaya tabi tutulmuştur. Göğe yükseliş, yer altına iniş gibi mitolojik boyutları ve bilinçlenme, öz benliğini keşfetme gibi psikomitik görünümünden farklı olarak ele alınan merdiven figürünün folklorik ürünlerdeki işlevleri incelenmeye çalışılmıştır. Her ne kadar mitik veya psikomitik boyutları çalışmanın temel inceleme alanına dahil edilmese de bu özellikleri merdivenin mistik ve sembolik bir nitelik kazanarak halk düşüncesinde metaforik bir kavram kimliğine bürünmesinde oldukça etkili olmuştur. Bu bağlamda, Türk folklor ürünlerinde karşılaşılan merdiven figürünün işlev ve kavram alanını birbiriyle ilişkili dört başlık altında göstermek mümkündür.

² Türk kültüründe merdiven sembolü için bkz. Sağ ve Yıldırım, 2019: 182-199.

1. Mistik Âlemlerin Kapısı ve Olağüstü Varlıkların Mekânı Olarak Merdiven

Merdivenlerin olağüstü varlıkların mekânı olarak kabul edilmesinin birçok nedeni bulunmaktadır ve buna sebep olarak gösterilen unsurların tümü zihin-mekân algısı ilişkisine dayanır. İnsan zihni, günlük yaşamda üstlenmiş olduğu çeşitli fonksiyonlarla merdiven figürünü daha geniş bir kavrayış alanıyla değerlendirmiştir. Mekân algısının iç ve dış ikiliği çerçevesinde oluşturulduğu insan zihninde iç mekân, güvenli alan anlamına gelmekteyken dış mekân ise sınırsızlık ve belirsizlikle dolu güvensiz alana tekabül eder (Aça, 2018: 7). Bu bağlamda halk düşüncesinde ev, insanın bildiği ve içinde yaşadığı gerçek dünyayı temsil etmektedir. Evin haricindeki dış mekân ise bilinmeyen, görünmeyen ve tehlikelerle dolu mistik âlemleri simgelemektedir. Dolayısıyla ev ile dış mekân arasındaki bağlantıyı sağlayan merdiven bu ikisi arasında bir köprüdür. Ne ev içine ne de dışarıya ait olan merdiven, sadece yer değiştirmeye yarayan ara bir mekândır. Bu özelliğiyle de gerçek dünya ile mistik âlemler arasında bir geçiş kapısı olarak algılanmış ve folklorik ürünlerde aynı algılayış çerçevesinde bir nitelik kazanmıştır.

Merdiven figürünün bu bağlamda değerlendirilmesinde şeklinin ve diğer yapılarla olan münasebetinin de etkisi bulunmaktadır. Bir eve ait, sabit ve inşa edilmiş merdiven ile duvara ya da başka bir yapıya dayandırılmış olan taşınabilir merdivenler yapısı itibarıyla altında bir boşluk barındırmaktadır. Dolayısıyla hem sabit hem de taşınabilir merdivenin en belirgin özelliği bir tarafından diğer tarafına geçilmesine olanak sağlayan ve altından geçeni mistik boyutlara götürdüğüne ya da farklı âlemlerdeki olağüstü varlıklarla karşılaştırdığına inanılan delikler oluşturmasıdır. Kanımızca bu boşluklar, Türk halk kültüründe mevcut olan ve şifa kaynağı olarak kabul edilen delikli taşların taşıdığı fonksiyonla benzer bir işleve sahiptir. Nitekim bu taşlar, genellikle sağaltım amacıyla kullanılmaktadır. Hastalıkları iyileştirmek ya da var olduğuna inanılan olumsuz enerjiyi savmak amacıyla Türkler bu taşların ortasındaki delikten geçmek suretiyle büyüsel tedavi yöntemlerine başvurmuştur (Tanyu, 1968: 100, 113, 121). Çalışmamızın konusu kapsamında merdiven de aynı çerçevede değerlendirilmelidir. Sözelimi merdiven altından geçmenin uğursuzluk getireceği ve işlerin ters gideceği yönündeki halk inancı (Eşmeli, 2006: 45) bağlamında, tedavi amacı olmayan sağlıklı bir kimsenin bu boşluktan/delikten geçmesi zıt bir etki yaratacaktır. Çünkü bu mistik delikten, iyileşmek isteyen ve tedaviye uygun olan hasta kişilerin geçmesi gerekmektedir. Hâlihazırda herhangi bir ruhsal ya da bedensel rahatsızlığı bulunmayan kimselerin bu yönteme başvurup yeniden doğuş sürecine girmesi³, mevcut sağlığını kaybetmesine ve olumsuz enerjinin kapısını açarak kendisine tesir etmesine sebep olacaktır⁴.

³ Eliade'ye (2018: 111-118) göre buna benzer uygulamalar kökene dönme arzusuyla ilgilidir. Bir başka deyişle zamanın insan ruhuna ve bedenine yaptığı tahribatları (hastalık vb.) bertaraf etmenin tek yolu bebeklik dönemine, hatta ana rahmine geri dönüştür. Bu simgesel dönüş ise bedeni ve ruhu embriyo haline getirmekten geçer. İşte delikli taş veya merdiven altındaki boşluk da içinden eğilerek/bükülerek geçilmesini mecbur kılar ki bu, insanın embriyo haline gelmesinin sembolik bir ifadesidir. Dolayısıyla merdiven altındaki delikten/boşluktan geçmek de simgesel anlamda kişinin yeniden doğuş sürecine girmesi şeklinde düşünülmelidir.

⁴ Başka nesnelere dayandırılarak mistik bir boşluk oluşturduğuna inanılan merdiven, bu özelliğiyle gökkuşağıyla da özdeşleştirilmiş olmalıdır. Nitekim gökkuşağı, Türk halk düşüncesinde tanrıya ulaşmak için bir köprü gibi düşünülmüş ve şamanın sembolik yolculuğunda kullandığı bir yol şeklinde tasavvur edilmiştir. Dolayısıyla tıpkı merdiven gibi boyutlar arası bir delik oluşturduğu varsayılan gökkuşağı birçok halk inancında dönüştürücü etkisiyle bilinmektedir. Örneğin Anadolu'da gökkuşağının altından geçen kişinin cinsiyet değiştireceğine, günahlarının döküleceğine ya da kısırlığının tedavi olacağına inanılır (Turan, 2011: 55). Bu bağlamda merdiven altından geçmenin uğursuzluk sayıldığı içerden inanışların temelinde, basamaklardan oluşan merdivenin farklı renklere sahip gökkuşağına benzetilmiş olabileceği fikri yatmaktadır.

Merdiven, üzerinde ilerledikçe insanın yükseğe çıkmasına ve aşağıda iken göremediği yerleri görmesine imkân sağlayan bir yapıdır. Alçak bir konumda bulunurken etrafını göremeyip uzağa hâkim olamayan insan, merdiven sayesinde çevresinde olup bitenden haberdar olmuş, uzakları gözetleme fırsatı edinmiştir. Hatta taşınabilir merdivenler ile yüksek kayaların, duvarların ardına dahi erişme imkânı bulmuştur. Oldukça basit bir yapı/gereç olmasına rağmen merdivenin bu işlevsel yönü, insan zihninde söz konusu mekânın görünmeyeni gösterme noktasında sihirli bir araç şeklinde algılanmasına yol açmıştır. O yüzdendir ki Türk folklorunda merdiven, insan gözüyle görülemeyen mistik âlemlerin bir penceresi şeklinde düşünülmüştür.

Türk halk inanışlarına göre görünen dünyanın bir de görünmeyen kısmı vardır ki bu kısım, olağanüstü varlıkların yaşadığına inanılan bir âlemdir. Farklı bir âleme ait olsa da bu varlıkların, yaşayanların dünyasına erişebildiği ve insanların günlük yaşamına müdahale edebildiği birtakım tekinsiz mekânlar bulunmaktadır. Aça'ya (2018: 7) göre tekinsiz mekân algısı, edinilen bazı deneyimler sonucunda meydana gelmektedir. Tedirginlik, rahatsızlık, huzursuzluk veya üzüntü verici durumlarla ilişkilendirilen bu deneyim, yaşandıktan sonra araya mekânsal mesafenin girmesi ile zihinde muhafaza edilmekte ve tekrar aynı mekân ile karşılaşılınca bastırılmış olan benzer kaygının tekrar ortaya çıkması ile vuku bulmaktadır. Bu rahatsızlık ise söz konusu mekân bağlamında kişiye tekinsizlik algısı vermektedir. Türk halk inanışlarında kuytu, tekinsiz ve تنها yerlerde insanın karşısına çıkabilen doğüstü varlıkların bulunduğu inanan mekânlardan biri de merdivendir. Bu bağlamda birçok halk inanışı kapsamında insanlar, merdivende ya da merdiven altında gereğinden fazla vakit geçirmeme kaygısı gütmektedir. Çünkü merdivendeyken kişinin mistik güçlere karşı savunmasız olduğu inanışı söz konusudur. Örneğin kırkı henüz çıkmış olan ve ilk gezmesini gerçekleştiren bebeğin koynuna merdivenden inerken ekmek parçası konulması (Yılmaz, 2020: 66), söz konusu mekânın insan algısındaki tekinsizliği düşüncesinden kaynaklanmaktadır ve bu ritüelle ekmeğin, bebeği kötü karakterli olağanüstü varlıklara karşı koruması amaçlanmaktadır. Öyle ki olağandışı varlıkların merdivende belirdiği düşüncesi, Türk halk anlatılarından masal ve memoralara da yansımıştır. Sözelimi masal kahramanı merdivende iken bir kuşun gelip onu mistik âlemlere götürmesi (Ergüt, 2020: 138) ya da yılan kılığındaki kahramanın merdivenlerde insan kılığına bürünmesi (Ergüt, 2020: 227) aynı düşüncenin bir ürünüdür. *Padişahın Kızı ve İncili Padişahının Oğlu* masalında (Bahçeci, 1962: 2738) ise padişahın atını yiyen varlık, merdiven aracılığı ile insanların yaşamına müdahale edebilmektedir. Masalda, kahraman yüz seksen basamaklı bir merdivenin altına gizlenir ve failin olağandışı bir varlık (dev karısı) olduğunu saklandığı yerden görür. Benzer bir durum, bir başka tabiat dışı varlık olan Azrail için de geçerlidir. Bir masalda (Akyol, 2010: 293), kendisine evlendiği gün canını alacağını söyleyen Azrail, gerdek odasına çıkmak için merdivenin kırkinci basamağında kayan masal kahramanına görünmektedir. Tabiatüstü varlıklarla insanların karşılaşmasını anlatan memoralarda da merdiven aynı işlevi taşımaktadır. Memoralara göre albastı, merdivenleri süpüren insanların karşısına aniden çıkabilmektedir (Çobanoğlu, 2015: 137). Cinler ise evlere merdivenden gelmekte (Balaban, 2013: 651) veya insanları rahatsız etmek için merdivenden inip çıkarak gürültü yapmaktadır (Dervişoğlu, 2016: 303). Bazı cinler ise insanlara merdivende duran bir tavuk biçiminde görünmektedir (Türkmen, 2017: 176). Örneklerin de ortaya koyduğu üzere merdiven, insan zihninde mistik varlıkların tezahür ettiği, insanlarla iletişim kurabildiği bir mekân ve görünmeyen âlemleri gösteren bir yapı olarak algılanmaktadır.

Olağanüstü varlıkların bazıları ise ölmüş ataların ruhlarıdır ve Türk halk düşüncesine göre bu ruhlar; dünyayı terk etmemekte, yaşayanların günlük hayatına doğrudan müdahil olabilmekte ve insanlardan kanlı/kansız kurbanlar beklemektedir. Kendilerine sürekli saygı gösterilmesini ve

hayır yapılmasını isteyen ata ruhlarının genellikle ocaklarda, bacalarda ya da bunun gibi mekânlarda eğleştiği bilinmektedir. Aşağıdaki halk bilgisi ürünlerinden yola çıkarak bu mekânlara merdiveni de dâhil etmek mümkündür. Nitekim Türk halk inanışlarına göre ölmüş kimselerin ruhları, cuma günleri evin merdivenlerinin başında beklemekte ve kendisi için hayır yapılmasını talep etmektedir (Kılıç, 2010: 166). Bu hayır işlemi, lokma dökme, tuz dağıtma vb. kansız kurbanlarla gerçekleştirilebileceği gibi kanlı kurban uygulamaları da söz konusu olabilmektedir. Örneğin Alaşehir’de tespit edilen bir memorata göre Hızır bir eve konuk olur. Evin merdiveninde dua eden Hızır, yine aynı merdivende bulunan siyah bir tavuğun kesilmesini ister ve kesildikten sonra kanını heybesine damlatarak aniden ortadan kaybolur (Türkmen, 2017: 191). Ata ruhunun Hızır şeklinde tezahür ettiği söz konusu anlatıda, merdivende bulunan siyah tavuğun yine merdivende kurban edilmesi dikkat çekici olup hayır bekleyen ölü ruhlarının merdivenle özdeşleştirilmesine örnek teşkil etmektedir. Aynı şekilde, merdivenden aşağı sıcak su veya bulaşık suyu döküldüğü takdirde insanın çarpılacağı veya işlerinin rast gitmeyeceği yönündeki inanışla kurulu memoratları (Gündüz Alptürker, 2013: 160) da bu kapsamda değerlendirmek gerekmektedir. Çünkü halk algısına göre merdiven, ata ruhlarının mekân tuttuğu bir yapıdır.

Ata ruhlarının bulunduğu inanan mekânlardan biri de kapı eşiğidir. Bu sebeptendir ki Türk kültüründe eşiğe basmak veya oturmak hoş karşılanmaz. Çünkü inanışa göre eşiğe yönelik yapılan buna benzer davranışlar, ata ruhları için bir saygısızlıktır. Evin hemen girişinde, insanın karşısına çıkan ilk yapı olması çerçevesinde merdivenin ilk basamağı da kapı eşiği ile benzer bir şekilde düşünülmüştür. Yani kimi bölgelerde merdivenin ilk basamağı da kutsal kabul edilmiştir. Dolayısıyla ata ruhlarının kapı eşiğinde olması gibi merdivenin ilk basamağında eğleştiği fikri de söz konusu olmuştur. Nitekim Türk halk inanışlarına göre gelinin, gireceği evde bulunan merdivenin ilk basamağını üç defa öpmesi (Şimşek, 2013: 333), kaynanasının merdivenlerde üç defa yatıp kalkması (Savaş, 2007: 29) ya da yeni taşınan evdeki merdivenin altına şerbet dökülmesi (Duvarcı, 2005: 135) gerekliliği bu bağlamda değerlendirilebilir. Aynı zamanda, merdivende oturanın cinler tarafından çarpıldığına yönelik anlatılan memoratlar (Keser, 2017: 37) da bu inanışların bir yansımasıdır. Dolayısıyla bu ritüeller ve inanışlar, Türk kültüründeki aile dışından gelen gelinlerin ata ruhlarına saygı göstermesi geleneğinin bir yansımasıdır ve aynı zamanda, ölü ruhlarının/ev iyesinin merdivende yaşadığı ve bu dünyaya merdiven aracılığıyla erişebildiği inancının bir göstergesi konumundadır.

Merdiven imgesinin mistik âlemlerde yaşayan varlıkların bu dünya ile iletişim kurabilmesine olanak tanıdığı yönündeki algı bağlamında aşağıdaki ağıt metni oldukça dikkate değerdir:

Görpü başına varmayın

Geçi altından görpe almayın

Habil'im gibi gana beleşirsiniz

Hatmam ile Alı'm gibi merdivende meleşirsiniz (Berker, 2018: 125)

Ağıtta, ağıtçının ölen yakını için duyduğu üzüntü katledilen İslam halifesi Hz. Ali'nin feryadı ve Hz. Fatma'nın yası ile özdeşleştirilmiştir. Ağıtçıya göre Hz. Ali ile Hz. Fatma'nın öbür dünyadaki feryadı, bu dünyada merdiven aracılığı ile hissedilebilmektedir. Bu da merdiven figürünün mistik âlemlere açılan bir kapı olduğu düşüncesiyle paralellik arz etmektedir.

Ölü ruhları, merdiven aracılığı ile bu dünyaya ulaşabilmekte iken yaşayanlar da öbür dünyayı yine merdiven sayesinde görebilmektedir. Mekân algısının, bir toplumun kültürel kodlarına göre şekillenmesi bağlamında merdivenin ata ruhları ile iletişim kurmaya yarayan bir araç şeklinde

algılanmasının mitik kökenleri bulunmaktadır. Nitekim ilkel toplumların, atalarına ulaşmak vasıtasıyla insan kemiklerini üst üste yığarak bir merdiven oluşturma çabası içerisinde oldukları bilinmektedir. Oluşturulan bu merdivenin her basamağı ise o toplumun eski kuşaklarını temsil etmekteydi (Siegeltuch, 2019: e-kaynak). Bu düşünce, zamanla sıradan merdivenlerin de aynı fonksiyona sahip olmasına yol açmış ve günümüzde merdiven, geçmişe ve ataların zamanına gidebilmenin bir temsili haline gelmiştir. Bu bağlamda Türk halk düşüncesinde de benzer bir algılayışın varlığından söz edilebilir:

Merdivene varayım
Ah anamı göreyim
Yarıl kara toprak yarıl
Ben anamı göreyim (Yolcu, 2011: 278)

Bir ucunun zeminde, diğer ucunun da yüksekte olmasından dolayı merdiven, gökyüzünden yer altına uzanan bir yapı olarak tahayyül edilmiş ve bu ikisi arasında bir köprü olarak düşünülmüştür. Yukarıdaki manide de merdiven imgesinin akla getirdiği hayal benzer şekilde kurgulanmıştır. Manide, ölen annesini görmek isteyen kişinin başvurduğu yer merdivendir. Türk halk inanışlarında ölü ruhlarının göğe yükseldiği inancı göz önüne alındığında merdiven, ruhun bulunduğu göğün katlarına uzanan bir yol olarak algılanmıştır. Ölenin cansız bedeni ise toprağa gömülür, dolayısıyla merdiven aynı zamanda yerin altına giden bir yola benzetilmiştir. Nitekim insanın hem göğe hem de yer altına erişebilmesi merdiven ile mümkün olmakta, bu da merdivenin görünmeyen âlemlere açılan bir kapı şeklinde hayal edildiğini ortaya koymaktadır.

Merdivenin göğe yükselme aracı olarak kullanılması oldukça eski bir düşünce şeklidir ve bu düşünce birçok toplumun mitik anlatılarında çeşitli şekillerde karşımıza çıkmakta olup Türk halk yaratmalarında da mevcuttur. Örneğin Nemrut'un, Allah'ı dövmek amacıyla gökyüzüne merdivenli bir yapı inşa etmesi epizodunu ihtiva eden bir Bitlis efsanesinde (Doğan, 2020: 328), eski Türk inanışlarının da tesiriyle Allah gökyüzünde olarak düşünülmüş ve ona ulaşabilmek amacıyla merdiven figürü tercih edilmiştir. Türk mitolojisinde de mevcut olan bu göksel merdiven hayalinin aşağıdaki bilmeceye aksetmiş olduğu rahatlıkla görülebilmektedir:

Çıktım merdiven yarısına
Baktım ayın sarısına
Kuşlar içinde bir kuş var
Meme verir yavrusuna-Yarasa (Elçin, 2004: 610)

Türk şamanlığında, şamanın trans halindeyken gökyüzüne seyahat ettiğine inanılmaktadır. Seyahati esnasında şamanın kuş donuna girip uçması mümkün olduğu gibi merdiveni simgeleyen çeşitli nesnelere kullanması da söz konusu olabilmektedir. Bu nesnelere biri, üzerinde kertikler bulunan ağaç parçalarıdır. Dalları gökyüzüne, kökleri de yer altına uzandığına inanılan Hayat Ağacı'nın bir temsil olarak bu parçaların üzerindeki kertikler ise evreni temsil etmektedir. İnanışa göre her kertik, gezegenlerin bulunduğu katmanları simgelemektedir. Buna göre güneş yedinci katta bulunmaktayken ay ise altıncı kattadır (Eliade, 2003: 119). Yukarıdaki bilmece de bu mitik düşüncenin izlerine rastlanmaktadır. Bilmeceye göre merdiven, göğün katlarına uzanan bir yoldur ve yarısına gelindiğinde ay ile karşılaşmaktadır. Bu da Türk düşüncesinde, merdivenin kertiklenmiş ağaç parçaları gibi göğe yükselme aracı olarak algılandığını göstermekte; aynı zamanda, merdivenin orta basamaklarında bulunduğu durumu tasvir etmesi suretiyle ayın yeryüzüne diğer gök cisimlerinden daha yakın olduğunun bilindiği bilgisini vermektedir.

Türk halk düşüncesi çerçevesinde oluşan evren tasarımında, gökyüzünde olduğu gibi yer altı dünyasında da çeşitli mistik âlemlerin var olduğu bilinmektedir. Genel itibariyle kötü ruhların ve varlıkların diyarı veya bir erginlenme mekânı olarak düşünülen yer altı dünyası, halk anlatılarında kahramanın çeşitli sebeplerle gitmek zorunda kaldığı bir âlem olarak simgeleştirilmiştir. Kimi anlatılarda bu yolculuk merdiven sembolü ile gerçekleşmektedir. Sözelimi bir Şahmeran efsanesinde, Şahmeran'ın kahramana anlattığı hikâyede, Süleyman Peygamber'in tahtı yedi deniz içinde olarak tasvir edilmektedir ve buraya ulaşımı sağlayan tek araç yedi basamaklı bir merdivendir (Çelik, 2020: 422). Yine bazı masalarda yer altı diyarına merdiven ile inilmektedir. Yer altına giden yolun kapısı niteliğinde olan kayaya sihirli sözcükler söyleyen masal kahramanı, kayanın açılmasıyla yer altı dünyasına merdivenlerden inmek suretiyle girebilmektedir (Şimşek Eğer, 2020: 53). *Oduncunun Kızı* masalında (Boratav, 2021: 192) da kahraman, Arap'ın yer altındaki mekânına bir taş merdiven aracılığı ile gitmektedir. Görünüş itibariyle bir ucu gökyüzüne dayandığı düşünülen merdiven figürünün yine aynı şekilde yer altına indiği yönündeki algı çerçevesinde bu sembol; mağara, göl, kuyu gibi mekânlara benzer bir biçimde yer altı dünyasının girişi olarak tahayyül edilmiştir.

2. Cezalandırma Aracı Olarak Merdiven

Merdiven, faydalı ve kullanışlı bir araç/yapı olmasının yanında insan için olumsuz sonuçlar da doğurabilmektedir. Yapısı itibariyle üzerinde yürüyen için tehlike arz eden, ciddi sakatlık ve yaralanmalara neden olan merdiven, kimi zaman ölümlere dahi sebebiyet vermektedir. İnsanı yüksekliğe çıkarabilmesi kadar bu yükseklikten düşüp zarar görmesine de sebep olan merdivenin özellikle basamakları, düşmekte olan kişinin kademeli olarak acı çekmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla merdivenden düşmek ciddi bir durumdur. Sahip olduğu bu niteliğe ek olarak merdivenin tekinsiz ve olağandışı varlıkların mekânı olarak da algılanmış olması neticesinde bir ceza aracı niteliğiyle halk anlatılarında yer alması oldukça dikkate değerdir.

Merdivenin bir ceza mekânı olarak kullanılması noktasında memaratlar ön plana çıkmaktadır. Her ne kadar olağandışı varlık ve olayların anlatıldığı ürünler olsa da memaratlarda zikredilen mekânların gerçek dünyaya ait olduğu bilinmektedir⁵. Bu anlatılarda cezayı gerektiren davranış farklı bir mekânda gerçekleştirilmiş olsa da cezalandırmanın tezahür ettiği yer merdiven olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Amasya'da derlenmiş olan iki memoratta, yasak olmasına rağmen türbeden ağaç dalı getirilmesi neticesinde olağandışı olaylar vuku bulmuştur. İlk anlatıya (Balaban, 2013: 600) göre bir kadın, türbede bulunan kutsal bir ağacın dallarını evine getirmiş ve bunun üzerine çocuğu merdivenden yuvarlanarak ağır şekilde yaralanmıştır. Diğer memoratla (Balaban, 2013: 608) ise başka bir türbeden getirilen çam talaşları, evdeki merdivenin altına konmuştur. Çam talaşları, gece vakti kendiliğinden alev almış ve çıkan yangın sonucunda evde bulunan iki çocuk yanarak ölmüştür. Atalar kültü ve kutsal ağaç inancıyla harmanlanmış söz konusu memaratlar, olağanüstü varlıkların insanları merdiven aracılığıyla cezalandırması motifine dikkat çekici bir örnek oluşturmaktadır.

Merdivenin bir cezalandırma aracı/mekânı olarak kullanılması durumu masallar için de söz konusudur. Masalarda mekân her ne kadar hayali ve sembolik bir çerçevede tahkiye edilmiş olsa da bu ürünler de halk düşüncesinin somut bir dışavurumudur. Dolayısıyla diğer türlerle mukayese

⁵ Halk düşüncesinin bir tezahürü olan folklorik ürünlerde mekân, genellikle hayal mahsulüdür. Özellikle mit, masal, halk hikâyesi gibi anlatılarda mekânlar isim olarak zikredilse de esasında simgesel düşünce çerçevesinde tahkiye edilmektedir. Fakat efsane ve memaratlar için durum farklıdır. Bu anlatılarda gerçek bir mekân tasviri söz konusu olabilmektedir. En belirgin özelliklerinden biri inanma ve inandırma olan efsane ve memaratlarda mekân, yaşanan olağandışı olayın birer kanıtı mahiyetindedir (Aça, 2018: 7).

edildiğinde masal bünyesinde mevcut olan merdiven imgesinin gerçek yaşamdan izler taşımak suretiyle masal dünyasında yer aldığı görülebilmektedir. Sözelimi bir masalda (Ergüt, 2020: 206), cezalandırmak amacıyla oğluna tokat atan padişah, sonunda oğlunun merdivenden düşmesine neden olur ve merdiven dolaylı olarak oğlunun ceza çektiği mekân haline gelir. *Akıllı Oğlanlar ve Deli Oğlan* masalında (Boratav, 1969: 339-343) ise kardeşler arasındaki altın paylaşımında kendisi için de altın ayıran kadı, merdivenden düşerek bacağını kırar ve sonrasında kuyuya atılmak suretiyle cezalandırılır. Yine aynı masalda Deli Oğlan, misafir olarak kaldığı evde gece vakti yemek yemek ister ve nihayetinde merdivenden düşerek hayatını kaybeder. Görüldüğü üzere hak yiyen kadı ile adap kurallarına uymayan Deli Oğlan'ın masal dünyasındaki cezası merdivenden atılarak öldürülmektir. Masalda, tesadüfmiş gibi görünen bu cezalandırma, aslında masal mantığı çerçevesinde halk tarafından ilahi adaletin sağlanması amacıyla anlatıya dâhil edilmiştir. Fakat bazı masalarda, cezanın kendisi doğrudan merdivenden atılmaktır. Nitekim *Düzenli Kadın* masalında (Yunusoğlu, 1960: 2190), kendisini baldızı olarak tanıtip paşayla evlenen kadın merdivenden atılarak cezalandırılır. Bir başka masalda (Ergüt, 2020: 373) da evlendiği kızların kendisine yalan söylediğini sihirli bir kilit vasıtasıyla öğrenen oğlan, merdivenden atmak suretiyle eşlerine cezalar verir.

Masalarda merdivenden atarak cezalandırmanın yanında, kötülüğü temsil eden tipin merdivende bulunan çeşitli varlıklara parçatılması da söz konusu olabilmektedir. Örneğin *Zakkum Ağacı* masalında (Arseven, 1964: 3554), padişahın kızı Arap'ı merdivenden yuvarlar ve merdiven dibindeki aslana parçalatarak cezalandırır. *Padişahın Üç Kızı* masalında (Meteci, 2008: 102) ise evlendiği kişinin esasında bir dev olduğunu öğrenen kız, merdivenlere burçak dökerek devi düşürür ve aslan ile kaplana parçalar. *Haramibaşı Ahmet* masalında (Heybetli, 2019: 309) da merdivendeki aslan ve kaplan Ahmet'i parçalayarak öldürür. Merdivenlerde bağlı duran ve cezalandırılacak tipi parçalayan bu hayvanlar, şüphesiz mistik varlıkların merdivende eğleştiği inancıyla yakından alakalıdır. Yani masal kahramanı, öldürmek istediği kimseyi merdivene sevk etmekte ve düşmanın, merdivende var olduğuna inanılan ruhani varlıklarca cezalandırılmasını amaçlamaktadır.

Halk anlatılarında merdiven aracılığıyla cezalandırma motifi farklı şekillerde de ortaya çıkabilmektedir. Merdivenden atma ya da merdivendeki varlıklara parçalatma eylemlerinden farklı olarak masalın kötü tipi, söz konusu yapının çeşitli işlevsel özellikleri kullanılarak da cezalandırılabilir. Sözelimi *Kara Üzüm Hokkası* (Heybetli, 2019: 390) adlı masalda, kardeşlerini öldüren bir dervişin, kendisini de öldüreceğini anlayan kahraman, merdiven dibindeki denize önce dervişin gitmesini söyler. Kahraman, inmeyi reddeden derviş merdivenden zorla aşağı götürür ve sonrasında denize atarak öldürür. Bir başka masalda (Tikbaş Apak, 2017: 282) ise padişah, iki köpek yavrusu doğurduğunu sandığı karısını merdivenin baş tarafına koyar ve gelen geçen herkesin ona tükürmesini sağlar. Görüldüğü üzere merdiven, yer altına giden bir yol olarak algılanması nedeniyle öldürme ve baş tarafının yüksekte olması sayesinde de teşhir edilme mekânı olarak cezalandırılma motifi dâhilinde dolaylı da olsa masalarda yer almıştır.

Masalarda ve memoralarda karşılaşılan merdivenden atmak suretiyle cezalandırma işlemine, manilerde ve tekerlemelerde de rastlanmaktadır:

Kaynanaya n'etmeli	Nerede kaldı terbiye
Merdivenden atmalı	Doğru söyle terbiye
Kaynana şurdan gelirken	Doğru söyle arkadaş
Oğlu ile yatmalı (Uğurlu, 2018: 540)	Yaramazı tutarlar

Merdivenden atarlar
Tıngır mıngır giderken
Arkasından bakarlar (Göktaş, 2006: 154)

Tekerlemelerde ve manilerin ilk iki dizesinde anlamsal açıdan bir bütünlük söz konusu olmadığı fikri yaygın olsa da bazı hususlarda türler arası etkileşimden ve tutarlılıktan söz etmek mümkündür. Ait olduğu tür bünyesinde herhangi bir anlama ya da işleve sahip olmayan kimi sözler veya söz grupları bazı durumlarda halk düşüncesinden izler taşıyabilmektedir. Sözelimi yukarıdaki mani ve tekerleme dizelerinde mevcut olan “merdivenden atma” ifadesi; kafiye türetme, mizah kaygısı vb. amaçlarla söylenmiş gibi görünse de aslında halk anlatıları ve inanışlarındaki sayısız cezalandırma yöntemlerinden birine işaret etmektedir. Buna göre memoralarda kutsal yasağı çiğneyenler ile masallarda kötülük yapanlar nasıl merdiven aracılığıyla cezalandırılıyorsa -yukarıdaki dizelerde ifade edildiği üzere- gelinine kötü davranan kaynana ile yaramazlık yapan çocuklar da benzer bir ceza yöntemine tabi tutulmaktadır. Bu da Türk toplumunun kolektif belleğinde, suç işleyenlerin merdivenden atılarak cezalandırıldığı düşüncesinin varlığını ve bu düşüncenin hem mani ve tekerleme gibi türlere yansıdığını hem de çocuk zihnine dahi sirayet edebilmiş olduğunu ortaya koymaktadır.

3. Yaşam ve Ölüm Sembolü Olarak Merdiven

Kavramlar arasındaki benzerlik ilişkisine göre teşkil edilen sembolleştirme, çoğunlukla anlatımı kuvvetlendirmek ve dile getirilmesi güç olguları üstü kapalı bir şekilde ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır. Dolayısıyla semboller, insan zihninde mevcut olan benzetmeye dayalı hayallerin ve düşüncelerin birer yansıması niteliğindedir. Bu bağlamda bir toplumun halk kültürünü yansıtan folklorik ürünlerindeki simgesel anlatımlar, söz konusu topluluğun metaforik düşünce sistemini anlamlandırma noktasında etkin bir araç konumundadır. Kavramlar, olaylar ve çeşitli durumlar arasındaki herhangi bir ilişkiye göre oluşturulabilen semboller; evrende bulunan nesne, yapı, mekân veya diğer unsurlardan seçilebilmektedir.

Türk halk kültüründe merdiven, sembol haline getirilmiş mekânlardan biridir. Ev ile dış mekânı birbirine bağlaması özelliğiyle diğer yapılardan ayrılan bu figür, Türk’ün düşünce dünyasında doğum ile ölüm arasındaki yolculuğu simgeleyen bir sembol olarak tahayyül edilmiştir:

Bu dünya bir merdiven
İnen giden derdinen
Ne kötüye yoldaş ol
Ne konuş namerdiven (Gösterir, 2011: 240)

İnsanlık, dünya üzerinde meydana gelmiştir ve varlığını yine dünya üzerinde sürdürmektedir. Bireysel ve dar anlamda düşünüldüğünde ev de kişinin doğduğu ve yaşamını devam ettirdiği tek mekândır. Dolayısıyla insan zihninde ev, bireyin kişisel dünyası şeklinde bir algı yaratmıştır. Evin dışarıya çıkış kapısı olan merdiven ise sonu ölümle bitecek dünya hayatını temsil etmektedir. Yaşamın her evresinin bir basamak olarak betimlendiği yukarıdaki maniye göre insan, yaşlandıkça yeni dertlerle karşılaşmakta ve nihayetinde son basamağa geldiğinde ölümle yüzleşmektedir. Bir başka deyişle merdivenden inmek suretiyle evinden uzaklaşmaya başlayan insanın bu devinimsel eylemi, kişinin yaşam yolculuğuna benzetilmektedir. Peki, merdivenden inme eyleminin doğum ile ölüm arasındaki yolculukla özdeşleştirilmesinin tek sebebi ev-dış mekân ilişkisi midir?

Bir evin giriş kapısı ile zemin arasındaki yüksekliğin getirdiği ulaşım sorununun tek çaresi merdivendir ve bu sebeple merdiven, üzerinde çıkma ve inme eyleminin mecburen gerçekleşmesi gerektiği bir yapıdır. Yukarıdaki mani çözümlenmesinde de karşılaşıldığı üzere evden dışarıya çıkış esnasında merdivenden inme eylemi söz konusu olmakta ve bu da yaşam-ölüm ilişkisi şeklinde yorumlanmaktadır. Bu eylemin doğum-ölüm arasındaki süreci temsil etmesinde, merdivenin iki farklı yüksekliği birbirine bağlaması özelliği elbette önemli bir yer tutmaktadır; fakat tek etkenin bu özellikte aranması kapsamsız bir değerlendirme olur. Yaşamın aşağıya doğru inen bir merdiven şeklinde tahayyül edilmesinin ardında evrensel insan algısının etkisi olduğu muhakkaktır.

Ölüm, evrensel insan zihninde yükseklikle ilişkilendirilmiştir. Çünkü gök ve yükseklik, eski dönemlerde insanın erişmesinin olanaksız olduğu bir boyut olarak düşünülmüş; göğe ancak insanüstü güçlerin ve varlıkların sahip olabileceğine inanılmıştır. Bir başka deyişle sıradan bir kimsenin göğe ancak öldükten sonra çıkabileceği fikri kolektif zihne daha uygun bir nitelik arz etmiştir. Dolayısıyla yükseğe çıkma, sembolik anlamda ölümle eşdeğer tutulmuştur (Eliade, 2003: 62). Bu bağlamda mitik anlatılarda merdiven çıkma motifi, ölümün bir ifadesi olarak algılanmıştır⁶. Fakat yukarıdaki mani örneğinde de görüldüğü üzere Türk halk düşüncesinde, insanın doğup büyümesi durumu, merdivenin yukarı yönlü değil aşağı yönlü hareket alanıyla özdeşleştirilmiştir. Bu düşüncenin şekillenmesinde, insan ruhunun tanrısal bir varlık olmasına kanaat getirilmesi ve bundan dolayı gök ile özdeşleştirilmesi etkili olmuş olabilir. Dolayısıyla ruh, göksel bir varlık olarak kabul edilmiş ve merdivenin gökten gelen bir yol olduğu düşüncesi çerçevesinde bu yapı vasıtasıyla bedene girdiği düşünülmüştür. Merdiven, aynı zamanda yerin altına giden yolu da temsil etmektedir. Ölü bedenlerin toprağa gömülmesi bağlamında göklerden merdiven aracılığıyla gelen insan, yine bu yapının oluşturduğu sembolik yol ile öbür dünyaya intikal edebilmektedir. Nitekim bu sayede merdiven, doğum ile ölüm arasındaki süreci ifade eden dünya yaşamının simgesel bir tezahürü olarak halk düşüncesini örnekleyen folklorik ürünlerde karşımıza çıkmaktadır. Kısacası bir kimsenin merdivenden inmesi, kişisel dünyası olan evinden uzaklaştığı, yani dünya yaşamının sonuna doğru ilerlediği anlamında bir sembol olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda Türk halk inanışlarında karşımıza çıkan ve merdiven inmenin ölümün işareti olarak kabul edildiği bazı rüya yorumları (Şimşek, 2013: 349) bu zihinsel algıyı doğrulamaktadır. Nitekim bir kimsenin merdivenden indikçe görüş alanını kaybedip bir nevi karanlığa gömülmesi ve bunun sonucunda iç karartıcı bir ruh haline sahip olması bu düşüncenin doğmasına neden olan unsurlardan biri olarak kabul edilebilir. Dolayısıyla merdivenin zemine en yakın olan son basamağı, ölümün eşiği olarak nitelendirilebilir.

İnsanın merdivenden indikçe ölüme yaklaştığı fikrinin doğmasına neden olan unsurlardan biri de cenaze ritüelleridir⁷. Türk kültür coğrafyası dâhilindeki cenaze törenlerinde, nerede ölmüş olursa olsun ölen kimsenin naaşının son defa evine getirilmesi yaygın bir uygulamadır. Bu uygulamaya göre evin içerisinde, yakınları ölünün yüzünü son defa görür ve kefenlendikten sonra tabuta konulan naaş merdivenden indirilmek suretiyle bir daha dönmek üzere evinden ayrılmış olur.

⁶ Kutadgu Bilig’de, Odgurmış’ın görmüş olduğu bir rüyada da merdivenin yukarı yönlü hareket alanının ölümle ilişkilendirilmiş olması dikkati çekmektedir. Odgurmış, rüyasında elli basamaklı bir merdivenden yukarı çıkmakta ve sonunda havaya doğru yükselip gözden kaybolmaktadır. Bu bağlamda, gördüğü rüyayı ölüme yoran Odgurmış’ın, mitik anlatılardakine benzer bir düşünce şekline sahip olduğu söylenebilir (Çelepi, 2012: 170-171).

⁷ Bu kapsamda Anadolu’nun bazı bölgelerinde, ölünün taşınması işlemi esnasında tabut yerine taşınabilir merdivenlerin kullanıldığı bilinmektedir (Yılmaz, 2020: 185). Omuzda taşımaya elverişli olacak şekilde ayakları bulunan merdivenin bu özelliği, söz konusu figürün zihinlerde ölüm düşüncesini uyandırmasına neden olan unsurlardan biri olarak kabul edilebilir.

Bu ritüel çerçevesinde bir evin kapladığı alanın son sınırı olan merdiven, aynı zamanda yaşamın da son çizgisi şeklinde algılanmaktadır. Nitekim aşağıdaki ağıtta bu düşüncenin somut izleri açıkça görülmektedir:

Ağlama anne, ağlama sen benim için
Neden beni dünyaya getirdin? Ölmek için mi?
Merdivenlerden aşağı indiğimde, arkamdan bak
Kapıdan çıktığımda da, umudunu kes (Kamış, 2011: 87)

Merdivenin aşağı yönlü ilk basamağının doğumu, son basamağının ise ölümü temsil etmesi aşağıdaki ağıt metninde de sembolik bir biçimde yer almaktadır:

Merdiveni seksen ayak,
Seksene versem dayak,
Peygamber benizli yavrum,
Guru yere nasıl goyak (Temiz, 2005: 276)

Bir kimsenin ruhen ve bedenen en sağlıklı olduğu dönem şüphesiz doğumunun ilk yıllarıdır. Henüz hayatın çilesini çekmemiş bir çocuğun ruhu ve vücudu, yetişkin ve yaşlı bireylere göre tazeliğini ve sağlamlığını korumaktadır. Bu durum da ağıtta, merdivenin seksen basamaklı olmasıyla ifade edilmiştir. Okul çağındaki bir erkek çocuğun ölümü üzerine söylenen ağıtta, yaşamın henüz başında olma durumu merdivenin uzun, yani oldukça yüksek olmasıyla özdeşleştirilmiştir. Fakat çocuk, küçük yaşta öldüğü için merdiveni yıkılmıştır. Ağıtçı, “Seksene versem dayak” sözüyle merdiveni yüksek konumuna geri getirmek istemekte; bir başka deyişle çocuğun ölümünü engelleme ya da çocuğu tekrar yaşama döndürme arzusunu ifade etmektedir. Sonuç olarak -söz konusu ağıtta da simgesel bir anlatımla belirtildiği üzere- merdivenin yüksek kısmının doğumu, alçak kısmının da ölümü simgelediği açıkça görülmektedir.

4. Aşk, Evlilik ve Cinsellik Simgesi Olarak Merdiven

Merdiven sembolünün psikanalitik incelemelerde derin anlamları bulunmaktadır. Nitekim Freud (1996: 86), rüya çözümlerinde bu sembolün cinsel ilişkiye işaret ettiğini vurgular. Bu çözümlerinde araştırmacının odak noktası, merdivenin genel görünüşü ve basamakları olmuştur. Merdiven ile cinsel ilişki eylemini birbiriyle özdeşleştiren Freud, merdivende yürüyen kişinin bir dizi ritmik devinim ile giderek artan soluksuz kalması sonucunda zirveye ulaştığını ve birkaç hızlı sıçrayışla aniden en aşağı inebildiğini ifade etmektedir. Araştırmacıya göre merdiven çıkma ile cinsel eylemin ritmik örüntüleri benzer şekilde tezahür etmektedir. Folklorik ürünlerin, toplumsal bilinçaltının bir tezahürü olduğu göz önünde bulundurulursa benzer bir sembolün halk yaratmalarında da mevcut olması beklenir. Nitekim bazı ürünlerde, Freud’un saptamış olduğu merdiven çıkma sembolünün cinselliğe işaret ettiği görülebilmektedir.

Türk masallarında, erkek kahramanın cinsel ilişki yaşamak suretiyle erginlenmesi, olağanüstülüklerle dolu bir dizi maceradan sağ çıkabilmesine ve karşısına çıkan sınavları başarabilmesine bağlıdır. Bu zorlu süreci başarıyla atlatan masal kahramanı cinsel ilişkiye hazır hale gelmiş olur. Masal kahramanının cinsel ilişki yaşayacağı gerdek odasının merdivenle çıkılabilen bir mekânda tasvir edilmesi ise hem oldukça dikkat çekici hem de Freud’un görüşleriyle doğrudan ilişkilidir. Sözelimi bir masalda (Akyol, 2010: 293), kahramanın erginleneceği gerdek odasına kırk basamaklı merdivenle çıkılabilmektedir. *İran Şahının Oğlu* masalında (Uz, 1954: 880) da kahraman, gerdek odasına merdivenden çıktıktan sonra ulaşabilmektedir. *Kös Köse* adlı masalda (Hamamioğlu, 1950: 143) ise kahraman, sarayın

merdivenlerini çıktuktan sonra üç tane kız görür; kızların şerbetini içer ve bu kızları ağabeyleri ile kendisine nikâhlar. Görüldüğü üzere merdiven, cinsellikten hemen önce rastlanan bir mekân ve aşılması gereken bir zorluk niteliğinde olup kahraman için bir nevi küçük bir imtihan mahiyetindedir.

Bilindiği üzere bir toplumun kolektif düşüncesi ile simgesel ifade tarzı, folklorik ürünlerinin başka türlerinde de tezahür edebilmektedir. Bu kapsamda, merdivenlerden çıkıp kızlarla karşılaşma ve cinsel yakınlık kurma durumu manilerde de bulunmaktadır:

Lerdıvandan yuhari
Çıhsam odalarına
İki güzel yan yana
Girsem aralarına (Becer, 2006: 41)

Dikkat edileceği üzere masallarda ve yukarıdaki manide yer alan ve benzer şekilde teşkil edilmiş olan merdiven çıkma-cinsel ilişkiye girme özdeşleştirmesi tesadüfen oluşmayıp kolektif bellekte şuurlu bir biçimde meydana getirilmiştir. Freud'un tespitleri bağlamında, tıpkı rüyalarda tezahür ettiği gibi folklorik ürünlerde de merdiven çıkma eylemi, cinsel ilişki arzusunu sembolize etmektedir. Bu özdeşleştirmenin bilinçli bir şekilde kendiliğinden oluştuğu öylesine belirgindir ki sembolle ilgili bazı değişikliklerin meydana gelmesi neticesinde, temsil ettiği durumun da aynı doğrultuda bir değişim gösterdiği kolaylıkla görülebilmektedir:

Merdiven basak basak	Merdivenin uçları
Yukarı çıkmak yasak	Çıkamam yokuşları
Ankara' dan faks gelmiş	Yârime selam söylen
Oğlanlara kız yasak (Yolcu, 2011: 273)	Yedi köyün kuşları (Gösterir, 2011: 134)

Merdiven çıkmak, cinsel ilişkiye girmeyi işaret etmekte ise çıkamamak da aynı düşünce çerçevesinde cinselliğe ulaşamama anlamına gelmelidir. Sözelimi yukarıdaki manilerde, merdiven çıkma durumu yoktur; yani basamaklardan yukarı yöne doğru ilerleme söz konusu değildir. Bununla ilişkili olarak manilerin devamında sevgililerin (veya kızlarla oğlanların) kavuşmadığı, dolayısıyla cinsel ilişkinin gerçekleşmediği açık bir biçimde ifade edilmektedir.

Merdiven çıkmak bağlamında, aşağıdaki manide ise cinsel bir çağrı bulunmaktadır:

Merdivenin başında
Saçımı tarıyorum
Neredesin a yarım
Ben seni arıyorum (Yolcu, 2011: 308)

Manide, söz konusu sembol açıkça belirtilmemiş olsa da sevgilinin, merdivenin başında beklediğini ifade eden dizelerden erkeğin basamaklardan çıkmak suretiyle kızın evine gireceği (sembolik anlamda sevgilinin mahremiyetini sonlandıracağı) ve sonrasında cinsel ilişki yaşanacağı anlaşılmaktadır. Nitekim saç taramak da sevgilinin bulunduğu cinsellik çağrısının bir temsili olup erkeğin merdivenleri çıkması yönünde teşvik edici bir eylemdir. Dolayısıyla bu manide de tıpkı masallarda olduğu gibi cinsellik, merdivenin basamaklarından çıkmak ile özdeşleştirilmektedir.

Görüldüğü gibi merdiven çıkma eylemi, folklorik ürünlerde erkek bireyler için cinsel ilişki anlamına gelmektedir. Bu eylemin sahip olduğu sembolik anlatım sayesinde, halk yaratmalarında erkek cinselliği imalı bir şekilde dile getirilmektedir. Netice itibarıyla folklorik ürünlerde,

merdiven çıkan erkek kahramanın cinsel yakınlık kuracağı kızla karşılaşması tesadüf değil halk muhayyilesinin bir tezahürüdür. Peki, kadın cinselliği bağlamında da merdiven aynı şekilde mi sembolize edilmektedir?

Halkın düşünce şeklini yansıtan folklorik yaratmalar incelendiğinde görülmektedir ki kadın cinselliği veya kadın cinsel arzusu noktasında da yine merdiven sembolü ön plana çıkmaktadır. Fakat kadın cinselliğinin simgesel ifade biçiminde tercih edilen sembol merdiven inme eylemidir. Yani folklorik ürünlerde, erkek cinselliği merdiven çıkma ile tasvir edilirken kadın cinselliği için merdivenden inme eyleminin söz konusu olması gerekir. Bu sembolik ifadenin anlamlandırılması noktasında ise masal dünyasına göz atılması yerinde olacaktır. Nitekim Ölçer Özünel (2017: 28-31), masallardaki mekânların cinsler arasındaki ilişkiyi belirlediğini ifade etmekte ve erginlenmenin mekânsal boyutuna vurgu yapmaktadır. Mekânların toplumsal cinsiyet anlamında dönüştürücü bir etkisinin bulunduğunu belirten araştırmacı, ev içinin özel hayatı, ev dışının ise kamusal alanı simgelediğini ifade etmektedir. Buna göre pencere ise özel alan ile kamusal alan arasında bir ara mekân işlevi görür. Bir başka deyişle masal kızının çeşitli şekillerde pencere vasıtasıyla dış dünya ile ilişkiler kurması cinsel yaşama adım atarak erginlendiği anlamına gelmektedir. Pencerenin sahip olduğu bu dönüştürücü nitelik, merdiven için de söz konusudur. Çünkü evin çıkış mekânı olarak merdiven, içeri ile dışarıyı birbirine bağlamakta; dolayısıyla ev içindeki özel yaşamın toplumsal alana açılmasında bir geçiş mekânı olma vazifesi taşımaktadır. Bu çerçevede, halkın tefekkür sisteminde bir kızın evden dışarıya çıkması, bir başka deyişle merdivenden inmesi cinsel ilişki yaşadığı/yaşayacağı anlamına gelmektedir:

Merdivenden insene
Yönün bana dönsene
Koynundaki turuncun
Birin bana sunsana (Gösterir, 2011: 82)

Nitekim bu manide, erkeğin kadına olan cinsel arzusu merdiven inme sembolüyle dile getirilmektedir. Erkek ağzından söylenen manide, kızın ev içindeki özel hayatını terk edip evin dışına çıkması, başka bir deyişle bedenini kamusal alana taşıyarak mahremiyetini sonlandırıp cinselliği keşfetmesi talep edilmektedir. Merdiven inme sembolü, aşağıdaki manide de bulunmakta ve cinselliği temsil ettiğine dair ortaya atılan iddiayı desteklemektedir:

Merdivenden inerken
Boynuna sarılırken
Uyumuş da kalmışım
Gerdanından öperken (Demir, 2013: 292)

Bu sembol, aynı zamanda, dile getirilmesi ve davranışa dökülmesi sosyal normlarca yasaklanmış birtakım arzuların ifade edilmesinde örtük bir işleve de sahip olabilmektedir:

Mavi etek giyerim
Merdivenden inerim
Çok bakma sen enişte
Ben ablamdan güzelim (Uğurlu, 2018: 554)

Akrabalar arası cinsel ilişki yaşayışının mevcut olduğu bir toplumda, bir kızın eniştesine cinsel yakınlık duyması katı bir şekilde yasaklanmış durumdadır. Fakat sembol dili, bu arzunun dışa vurulması için engel değildir. Manideki “merdivenden inerim” sözü, kızın eniştesine olan cinsel

arzusunun imalı bir tezahürüdür. Böylece merdiven sembolü, açıkça dile getirilemeyen bazı istek ve düşüncelerin gizil bir ifadesi şeklinde kullanılabilir.

Bireyin dikey yöndeki sosyal statü değişikliğini tanımlayan erginlenme, toplumsal yaşamda pek çok biçimde tezahür edebilir. Çocukluktan yetişkinliğe erişme dönemindeki dönüşüm şeklinde düşünülen erginlenme, özellikle ilk cinsel ilişkinin gerçekleştiği evlilik kurumu bağlamında ele alınmaktadır. Evlenerek yeni bir sosyal konuma erişmiş olan bireyler için evlilik, yeni bir aile kurmanın yanında cinsel anlamda etkin ve üretken bir yaşamın ilk basamağı anlamına da gelmektedir. Türk toplumunun dinî ve geleneksel yapısı göz önüne alındığında, bireylerin yaşadığı ilk cinsel ilişkinin evlenme kurumu dâhilinde gerçekleştiği söylenebilir. Dolayısıyla merdiven inme sembolü, aynı zamanda evlenmenin de bir temsili haline gelebilmektedir:

Kız Münevver Münevver
Merdivenden iniver
Hıdır taksi getirmiş
Nazlanmadan biniver (Gösterir, 2011: 280)

Merdiven inme sembolünün evlilikle ilişkilendirilmesini, yalnızca cinsel ilişkinin evlilikten sonra gerçekleşmesi durumuna bağlamak eksik bir değerlendirme olacaktır. Nitekim Türk düğün gelenekleri çerçevesinde, merdivenin bu konuda önemli ve işlevsel bir yanı bulunmaktadır. Evlenme arzusunun ebeveynlere belli edilmesi amacıyla yapılan bazı geleneksel uygulamalarda merdiven ön plana çıkmaktadır. Sözelimi evdeki bekâr bireyin merdivene burçak dökmesi (Balaban, 2006: 91) ya da anne veya babasının ayakkabısını çiviyle merdivene çakması (Çiftcibaşı, 2018: 72) gibi uygulamalar, gencin evlenme isteği şeklinde yorumlanmakta ve merdiven figürünün evlilikle bağdaştırılması düşüncesine destek oluşturmaktadır. Bunun yanında, gelin alma merasimleri kapsamında evlenen kız, erkek akrabaları tarafından damada genellikle evin merdivenlerinde okunan dua sonrasında teslim edilmekte ve kız da merdivenlere çörek otu saçmaktadır (Çetin, 2008: 118). Böylece erginlenme sürecinde büyüsel bir ritüel ile evinden ayrılan genç kız için merdiven, önceki yaşamı ile yeni hayatı arasında bir köprü vazifesi görmektedir. Dolayısıyla merdiven inme arzusu, aynı zamanda düğünün ve evlenme dileğinin de simgesidir:

Merzivandan inmeli
Bir âşık edinmeli
Zengin kocaya varıp
Mersedes'e binmeli (Gösterir, 2011: 149)

Merdiven inme, evliliğe razı olmak ya da evlenme dileğini dile getirmek şeklinde değerlendirilirse merdiven inmemeye ise aksi durumu sembolize etmelidir. Bir başka deyişle merdiven inme eyleminin reddedilmesi, evliliğin de onaylanmadığı anlamına gelmektedir:

Merdivenden inmem ben
Naylon pabuç giymem ben
Teyze oğlu dururken
El oğluna varmam ben (Yazıcı, 2019: 66)

Nitekim manide, teyzesinin oğlu ile düğün yapma hayalleri kuran bir kızın başkasıyla evlendirilmek üzere olduğu, fakat kızın bu evliliğe karşı çıktığı kolayca anlaşılmaktadır. Bu evliliğe rızası olmadığını ise kız, merdivenden inmeyi reddettiği yönündeki sözleri ile muhataplarına duyurmaya çalışmaktadır.

Merdiven, yapısı gereği yükseklik ile zemini birbirine kavuşturmaktadır. Aralarında ne kadar uzaklık bulunursa bulunsun aşağıda olan ile yüksekte olan, merdiven sayesinde rahatça birbirine erişebilmektedir. Bu özelliği söz konusu yapının bir kavuşma sembolü olmasına yol açmış ve âşıklar kavuşma hayallerini manilerde merdiven imgesiyle dile getirmiştir. Fakat yalnızca merdivenin mevcut olması bu kavuşma için yeterli değildir. Merdivendeki bazı simgesel engeller, vuslata mani olabilmekte ve âşıkları ayıran kişileri sembolize edebilmektedir:

Merdivenin taşları
Kıvırcıklı saçları
Gavur anan değil mi?
Her işlerin başları (Bıldır, 2008: 135)

Merdivenin taşlı olması, üzerinde yürümeyi ve inmeyi zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla manide, merdivenden inememe durumu söz konusudur ve bu da âşıkların kavuşamamasını sembolize etmektedir. Âşıklara engel olan ise kaynanadır ve kaynananın saçları, merdivenin taşları ile özdeşleştirilmiştir.

Karabaş'a (1981: 113-115) göre manilerin simgesel evreninde, her sözcüğün geniş bir anlam dünyası bulunmaktadır. Örneğin kaya, kale, duvar gibi dayanıklı ve yüksek yapılardan inme simgesi, sağlam ve güçlü kişiliği terk edip cinselliğe yönelmeyi sembolize etmektedir. Bu doğrultuda "inmek" sembolü, toplumca saygı gösterilen bazı değerlerden taviz vermek veya bunlardan vazgeçmek anlamına gelmektedir:

Merdivenden inene
Elinde yeşil nane
Haram olsun bu dünya
Sevdiğinden dönene (Öcal, 1993: 140)

Nitekim bu manide yer alan "merdivenden inmek" sözü, sevdiğini aldatıp onu terk etmek anlamında kullanılmıştır. Bu da sağlam karakter yapısına uymayan davranışların ortaya çıktığı ve toplumsal değerlerin birey nazarında yitirildiği anlamına gelmektedir.

Sonuç

Evi oluşturan sıradan yapılardan olan ve günlük yaşamın hemen her anında kullanılan merdiven, sahip olduğu birtakım özellikler ve ilişkili olduğu diğer yapılarla insanların hayal dünyasında özel anlam kazanan bir mekân haline gelmiştir. Ev ile dışarıyı birbirine bağlaması merdivenin bilinenle bilinmeyen, bu dünya ile öbür dünya ve mahrem alan ile toplumsal alan arasında bir köprü oluşturduğu şeklinde düşünülmüştür. Bu nedenle folklorik ürünlerde merdiven; olağanüstü varlıkların mekânı şeklinde algılanmış, insanın dünyadaki yaşamını sembolize etmiş ve cinselliğin dile getirilmesinde imalı bir ifade haline gelmiştir. Bir başka deyişle bir kimsenin merdivenden inerek evinden ayrılması mistik boyutlarda var olduğuna inanılan ruhani varlıklarla karşılaşmasını, hayatının sona erip ölmesini ya da cinsel yaşamı keşfetmek üzere erginlenmesini simgelemektedir. Dolayısıyla merdivenin, insan yaşamında ve hayal dünyasında sembolik bir eşik şeklinde algılandığı aşikârdır.

Merdivenin bir ucunun yüksekte, diğer ucunun ise zeminde bulunması da bu figürün mistik-sembolik bir mekân kimliği kazanmasında oldukça etkili olmuştur. Merdivenin yüksek tarafı göğe uzanan ya da göklerden gelen bir yol şeklinde algılanmışken zemindeki alçak kısmı ise söz konusu yapının aynı zamanda yer altına indiği izlenimini yaratmıştır. Dolayısıyla bu imge, mitik

anlatılardan folklorik ürünlere değin göğe yükselişin veya yer altına girişin bir simgesi olagelmiş; farklı âlemlere uzanan bir geçit olduğu algısı nedeniyle zaman zaman ölümü de temsil etmiştir. Yüksekten alçağa doğru teşkil edilmiş yapısı ve basamaklı olması niteliğiyle merdiven bir cezalandırma mekânı olarak da halk düşüncesinde yerini almıştır. Gerek fiziki yapısı gerek de sahip olduğuna inanılan mistik özelliğiyle merdiven, çeşitli halk yaratmalarında suç işleyenlerin cezaya tabi tutulduğu bir mekân konumundadır.

Sonuç olarak mekân olgusunun kültürel ürünlere olan biçimlendirici etkisi bağlamında merdiven, evrensel insan zihni ve kolektif bellek çerçevesinde, Türk folklorunda geniş bir hayal dünyasıyla değerlendirilmiştir. Bu hayal ise yalnızca belirli türler bünyesinde teşkil edilmemiş, Türk'ün tefekkür anlayışının bir aynası konumunda olan birçok halk yaratması nazarında söz konusu olmuştur. Bir başka deyişle merdivenin insan zihninde yaratmış olduğu mekânsal algı, Türk toplumunun ortak düşüncesinde canlı bir biçimde varlığını korumakta ve folklorik ürünlerine bilinçli bir şekilde aktarılmaktadır.

Kaynakça

- Aça, M. (2018). “Türk Halk İnanışlarında Tekinsiz Mekân Algısı ve Doğu Karadeniz Bölgesi Memoratlarına Yansımaları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(55), s. 5-20.
- Akyol, E. (2010). *Muğla Masalları Metin-İnceleme*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Arseven, V. (1964). “Bir Masal: Zakkum Ağacı”, *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 9(183), s. 3553-3554.
- Bahçeci, M. (1962). “Bir Masal: Padişahın Kızı ve İncili Padişahın Oğlu”, *Türk Folklor Araştırmaları*, 7(154), s. 2737-2738.
- Balaban, T. (2006). *Sandıklı Halk İnanışları ve Uygulamaları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Afyonkarahisar.
- Balaban, T. (2013). *Amasya Efsane, Menkabe ve Memoratları (Derleme-İnceleme-Metin)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Erzurum.
- Becer, M. (2006). *Türk Halk Bilimi İçinde Erzurum Manilerinin Yeri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Sakarya.
- Berker, Ç. (2018). *Mersin’de Ağıt Söyleme Geleneği ve Mersin Ağıt Örnekleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Mersin.
- Bıldır, F. (2008). *Dursunbey (Balıkesir) Yöresi Halk Edebiyatı ve Folklor Ürünleri Üzerine Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Balıkesir.
- Biederman, H. (1992). *Dictionary of Symbolism*, çev. James Hulbert, New York: Facts On File.
- Boratav, P. N. (1969). *Az Gittik Uz Gittik*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Boratav, P. N. (2021). *Zaman Zaman İçinde*, 4. Basım, Ankara: İmge Kitabevi.
- Çelepi, M. S. (2012). *Türk Halk Kültüründe Rüya*, C. I, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Muğla.
- Çelik, T. (2020). *Uşak’tan Derlenen Efsaneler Üzerine Bir İnceleme*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uşak Üniversitesi Lisansüstü Enstitüsü: Uşak.
- Çetin, C. (2008). “Türk Dügün Gelenekleri ve Kutsal Evlilik Ritüeli”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 48(2), s. 111-126.
- Çetin, N. (2011). *Türk Kültüründe Işık Kültü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Sakarya.
- Çiftebaşı, S. (2018). *Nevşehir İli Derinkuyu İlçesi Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Zonguldak.
- Çobanoğlu, Ö. (2015). *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları*, (2. Baskı), Ankara: Akçağ Yayınları.
- Demir, N. (2013). *Türk Manileri*, Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları.

- Dervişoğlu, M. (2016). *Edirne Efsaneleri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Edirne.
- Doğan, O. (2020). *Bitlis Efsaneleri Psiko-Sosyal ve Arketipsel Çözümleme*, İstanbul: Libra Kitabevi.
- Duvarcı, A. (2005). “Türklerde Tabiat Üstü Varlıklar ve Bunlarla İlgili Kabuller, İnanmalar, Uygulamalar”, *Bilig*, 32, s. 125-144.
- Elçin, Ş. (2004), *Halk Edebiyatına Giriş*, 8. Basım, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Eliade, M. (2003). *Dinler Tarihine Giriş*, çev. Lale Arslan, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Eliade, M. (2018). *Mitlerin Özellikleri*, 3. Basım, çev. Sema Rifat, İstanbul: Alfa Basım Dağıtım.
- Ergüt, H. M. (2020). *Ignacz Kunos'un Derlediği Türk Masalları'nın Propp Yöntemiyle İncelenmesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Ersoy, N. (2000). *Semboller ve Yorumları (Bölüm I)*, İstanbul: Zafer Matbaası.
- Eşmeli, İ. (2006). *Muğla-Yatağan ve Çevresi Halk İnanışları ve Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İzmir.
- Freud, S. (1996). *Düşlerin Yorumu-II*, 2. Basım, çev. Emre Kapkın, İstanbul: Payel Yayınevi.
- Göka, Ş. (2001). *Bir Bütünün İki Farklı Görüntüsü-İnsan ve Mekân*, İstanbul: Pınar Yayınları.
- Göktaş, G. (2006). *Oyun Tekerlemelerinin Araştırılması ve İncelenmesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Muğla.
- Gösterir, İ. (2011). *Ölüm Var Ayrılık Var-Çorum Manileri*, Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları.
- Güleç Solak, S. (2017). “Mekân-Kimlik Etkileşimi: Kavramsal ve Kuramsal Bir Bakış”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(1), s. 13-37.
- Gündüz Alptürker, İ. (2013). *Nevşehir Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma (İnceleme-Metin)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Nevşehir.
- Hamamioğlu, İ. (1950). “Bir Masal: Kös Köse”, *Türk Folklor Araştırmaları*, 1(9), s. 142-144.
- Heybetli, Ç. (2019). *Anadolu Sahası Türk Masallarında Kozmografya ve Tabiat*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Konya.
- Jung, Carl Gustav (2009). *İnsan ve Sembolleri*, 4. Basım, çev. Ali Nahit Babaoğlu, İstanbul: Okyanus Yayınları.
- Jung, C. G. (2015). *Rüyalar*, çev. Aylin Kayapalı, İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Kamış, C. (2011). *Tören ve Ağutlar: İzmir ve Çevresi Ağut Analizi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Karabaş, S. (1981). *Bütüncül Türk Budunbilimine Doğru*, Ankara: Pan Matbaacılık.
- Keser, A. (2017). *Nazilli Bölgesi Efsane ve Memoratları*, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış: Denizli.
- Kılıç, E. (2010). *Osmaniye İli Düziçi İlçesi Halk Kültüründe Halk İnançları, Bayramlar ve Törenler*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Adana.
- Kurt, B. (2020). “Manilerde Sosyal Mekân Tezahürü: Pencerede Söylenen Maniler”, *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi*, 13(32), s. 1376-1389.
- Meteci, S. (2008). *Çeşitli Motifleriyle Kıbrıs Türk Masalları*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yakın Doğu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Lefkoşa/KKTC.
- Monaghan, P. (2008). “Up and Down Diotima's Staircase: Space and Metaphysics in Symbolist and Expressionist Theatre”, *Proceedings of the 2006 Conference of the Australasian Association for Drama, Theatre and Performance Studies*, s. 1-13.
- Öcal, A. (1993). *Boğazlıyan'da Mani Söyleme Geleneği ve Boğazlıyan İle Yöresi Manileri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Kayseri.
- Ölçer Özünel, E. (2017). *Masal Mekânında Kadın Olmak-Masallarda Toplumsal Cinsiyet ve Mekân İlişkisi*, 2. Basım, Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Radloff, W. (2008). *Türklük ve Şamanlık*, çev. A. Temir, T. Andaç, N. Uğurlu, İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Sağ, M.; Yıldırım, M. (2019). “Türk Kültüründe Merdiven Sembolü'nün Yorumlanması”, *Ahmet Yesevi Üniversitesi Türkoloji Dergisi*, 94(2), s. 182-199.

- Savaş, H. (2007). *Safranbolu ve Çevresi Halk İnanışlarının Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Elazığ.
- Siegeltuch, M. (2019). "Heavenly Ladders: The Social Roots of a Cosmological Image". https://www.academia.edu/40830697/Heavenly_Ladders_The_Social_Roots_of_a_Cosmological_Image. Erişim Tarihi: 05/09/2021.
- Sümer, N. (2018). "Mitolojik ve Dinsel Bir Yükseliş Simgesi Olarak Merdiven Motifi", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18(1), s. 257-269.
- Şimşek Eğer, H. (2020). *Anadolu Sahası Türk Masallarında Taş*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Konya.
- Şimşek, A. (2013). *Manavgat Yöresi Halk İnanışları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Isparta.
- Tanyu, H. (1968). *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Temiz, M. (2005). *Andırın (Kahraman Maraş)'dan Derlenen Ağıtlar (İnceleme-Metin)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Elazığ.
- Tikbaş Apak, F. (2017). *Anadolu Sahası Türk Masallarındaki Olağanüstülük Motifi ve Uygulamalı Halk Bilimi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Samsun.
- Turan, F. A. (2011). "Orta Asya'dan Anadolu'ya Mitik Yolculukta Tabiat Olayları", *Milli Folklor*, (90), s. 49-59.
- Türkmen, O. (2017). *Alaşehir Yöresindeki Efsane ve Memoratlar*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Denizli.
- Uğurlu, M. (2018). *Adana Mani Söyleme Gelenegi ve Adana'da Söylenen Maniler (Derleme/İnceleme)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Adana.
- Uz, M. (1954). "Bir Masal: İran Şahının Oğlu", *Türk Folklor Araştırmaları*, 3(55), s. 878-880.
- Yazıcı, M. (2019). *Denizli Manileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Denizli.
- Yılmaz, Ç. (2020). *Nevşehir'de Geçiş Dönemlerinin Halk Bilimsel Yönden İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Sivas.
- Yolcu, M. A. (2011). *Balıkesir Yöresi Manileri*, Balıkesir: Balıkesir Belediyesi Kent Arşivi Yayınları.
- Yunusoğlu, N. (1960). "Bir Masal: Düzençi Kadın", *Türk Folklor Araştırmaları*, 6(132), s. 2189-2190.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisi bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluşun destek alınmamıştır.